

Het centraal schriftelijk examen voor de basisberoepsgerichte leerweg (BB)

Marc Kroes en Michiel Spee

De pilot-examens BB

'Leuk dat ik weer geschiedenis had!'

Dit geeft een leerling (3-vbo metaal) als commentaar na het maken van het pilotexamen geschiedenis en staatsinrichting (in het vervolg van dit artikel geschiedenis genoemd) in de basisberoepsgerichte leerweg.

De afgelopen twee jaar heeft, met toestemming van de CEVO, een aantal docenten verspreid in Nederland en op verschillende onderwijsniveau's, op vrijwillige basis pilot-examens voor de basisberoepsgerichte (=)BB leerweg afgenomen onder ruim zeshonderd leerlingen. De getoetste kerndelen van de pilots zijn dezelfde als die van het centraal examen vmbo-BB in 2003. Dit examen wordt in het schooljaar 2002/2003 voor het eerst afgenomen.

Aangezien de doelgroep, vmbo-BB eindexamenjaar voor het vak geschiedenis, nog niet bestond, is er voor gekozen om leerlingen uit alle leerwegen van het vmbo de pilot te laten maken. Een onderlinge vergelijking van de leerwegen is dan mogelijk. Door het ontbreken van normale examencondities, zoals spanning en inhoudelijke voorbereiding, en het feit dat een onderzoeksgroep van een ander niveau dan BB getest werd, hebben de gegevens uit deze pilot slechts een beperkte waarde. Maar er is, ondanks alle beperkingen, toch voor deze opzet

gekozen om enig houvast te hebben op het niveau en de haalbaarheid van het geschiedenisexamen-BB.

In dit artikel kijken we naar de pilots voor de BB-leerweg. We richten ons daarbij op de eindtermen die door hun beknoptheid problemen veroorzaken bij het construeren van betrouwbare en (inhouds)valide examens. Verder kijken we achtereenvolgens naar 'kennis en vaardigheden', 'open, voorgestructureerde of gesloten vragen', 'basisvaardigheden of leervaardigheden/kennis', 'de normering' en 'taal'.

Geschiedenis in de BB-leerweg

De positie van het vak geschiedenis is veranderd met de invoering van het vmbo, met name in de BB-leerweg. Daarom eerst een korte beschrijving van die positie. Vanaf augustus 1999 is er sprake van een leerwegenstructuur in het vmbo waarbij geschiedenis in de BB-leerweg een keuzevak is in het sectordeel van de sector Zorg en Welzijn. Dit betekent dat een leerling naast het verplichte vak biologie, als tweede vak in die sector, kan kiezen tussen wiskunde, aardrijkskunde, geschiedenis of maatschappijleer 2. De verwachting is dat niet veel leerlingen voor het vak geschiede-

nis zullen kiezen, ook omdat er waarschijnlijk niet veel scholen zijn die dit als mogelijkheid zullen aanbieden. Het vak geschiedenis kent immers in de bovenbouw van het vbo geen traditie. Bovendien is geschiedenis een 'talig' vak: leesvaardigheid en goed kunnen formuleren zijn van groot belang. Dat is nu juist een minder sterk punt bij deze groep leerlingen. Ook is geschiedenis vaak abstract terwijl deze leerlingen heel concreet denken.

Voor de invoering van de leerwegenstructuur in het afgelopen schooljaar (2001/2002) kende het vak geschiedenis uitgebreide stofomschrijvingen, gebaseerd op de door de WIEG opgestelde themalijsten, waaruit examenonderwerpen konden worden gegeneereerd. Vergeleken met deze stofomschrijvingen hebben de inhoudelijke exameneenheden van nu slechts globale eindtermen.

De vastgestelde exameneenheden voor het schooljaar 2002/2003 zijn GS/K/3 (Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting), GS/K/4 (De koloniale relatie Indonesië-Nederland) en GS/K/7 (Sociale zekerheid en verzorgingsstaat in Nederland). U kunt ze vinden in het examenprogramma vmbo op bladzijde 43 en 44 van dit nummer.

Marc Kroes en Michiel Spee zijn lio's van de tweede-graads lerarenopleiding geschiedenis en staatsinrichting, ILS, Nijmegen.

Vul je antwoorden in op de uitwerkbladen.

De koloniale relatie Indonesië - Nederland

Zie kaart 1 voor het beantwoorden van vraag 1.

kaart 1

1p

1 In welk vak op de kaart ligt Indonesië: A, B of C?

1p

30 Wat is een CAO?

- A een afspraak over arbeidsvoorwaarden voor alle werknemers in een bepaalde sector
- B een overeenkomst tussen werkgevers en arbeidsongeschikte werknemers
- C een wet die voor alle mensen boven de 65 jaar een pensioenuitkering regelt

Met het kerndeel GS/K/3 blijft het onderdeel leervaardigheden in het vak geschiedenis een belangrijke plaats innemen.

De basisberoepsgerichte leerweg heeft minder uitgebreide en minder complexe eindtermen dan de andere leerwegen. Bij de inhoudelijke kerndelen 4 en 7 bijvoorbeeld ligt de nadruk op *herkennen*.

De eindtermen

Belangrijk voor de docent is dat in de pilots aardig wat vragen aan de orde komen die niet letterlijk gedekt worden door de eindtermen van het examenprogramma (in de tweede pilot gaat het om zestien van de vijfendertig vragen). Hoe is dat te verklaren? Eindtermen geven aan wat de leerling moet kennen en kunnen. Maar deze eindtermen zijn zeer kort en bondig geformuleerd. Dat heeft tot gevolg dat niet alle examenvragen letterlijk gedekt kunnen worden door de eindtermen. Deze vragen komen dan voort uit een interpretatie van de inhoud van het examenprogramma, de examenmakers kijken daarbij dus 'onder' de eindtermen.¹ Daarbij wordt ervan uitgegaan dat de kennis die nodig is om deze vragen te beantwoorden voor een groot deel reeds opgedaan is in de

basisvorming of door de docent is onderwezen in het kader van het totale examenprogramma.

Ook een docent wordt door de globale eindtermen gedwongen te interpreteren. Een belangrijk hulpmiddel daarbij zijn de methodes. Op welke manier behandelen de methodes de eindtermen? Kun je er als docent van uitgaan dat je met een nauwkeurige behandeling van de methodes de leerlingen voldoende voorbereidt op het eind-examen?

Wij hebben gekeken naar de examenonderwerpen in enkele methodes die op de markt zijn voor de leerlingen van de BB-leerweg in 2002/2003. Daarbij hebben we ons gericht op de vragen uit de pilots die niet letterlijk worden gedekt door de eindtermen. Het blijkt dat de kennis die nodig is om die vragen te beantwoorden ook in de methodes veelal slechts gedeeltelijk aan bod komt. Examenmakers en methodenmakers kunnen de eindtermen dus heel verschillend interpreteren. En een docent kan zodoende niet volstaan met de letterlijke behandeling van het examenprogramma en het volgen van een methode.

Voorbeelden van vragen uit de pilots laten twee interpretaties zien van de

eindtermen door de examenmakers. Deze vragen worden niet letterlijk gedekt door de 'stofomschrijving' en komen niet aan de orde in de door ons bekeken methodes.

Bij vraag 1 van de eerste pilot moet de examenkandidaat zijn of haar kennis om deze vraag te kunnen beantwoorden op een andere manier hebben verkregen dan uit de door ons bekeken geschiedenismethodes. De docent kan bijvoorbeeld bij het onderwerp 'De koloniale relatie Indonesië-Nederland' aan de leerlingen uitgelegd hebben waar Indonesië ligt, hoewel dit niet in de eindtermen staat. De ligging en het klimaat hebben een stempel op de koloniale relatie gedrukt en dus is het van belang dat de docent daarop ingaat. Om tot deze uitleg te komen moet de docent de eindtermen dus interpreteren.

Vraag 30, uit de tweede pilot, geeft nog een voorbeeld van een interpretatie. Het is een zuivere kennisvraag; de vraag kan niet anders dan met kennis worden beantwoord, afgezien van de mogelijkheid tot gokken.

In GS/K/7, punt 7, staat: *'herkennen hoe herinneringen aan en opvattingen over de gevolgen van de economische crisis alsmede de politiek van wederopbouw en de economische ontwikkelingen na 1945 bijdroegen aan de opbouw van de verzorgingsstaat'*.

Bij het tweede gedachtestreepje wordt 'harmoniemodel' genoemd. Hierbij zou de term cao kunnen aansluiten, al wordt deze term niet letterlijk genoemd.

De door ons bekeken methodes behandelen de term niet.

De globale eindtermen creëren hier dus een spanningsveld. Zowel de examenmakers als de docenten en de methodenschrijvers worden gedwongen tot het interpreteren van die eindtermen. Deze interpretaties zullen verschillen, met als mogelijk gevolg dat de BB-leerlingen bij het eindexamen vragen gesteld krijgen over zaken die in de methode niet aan de orde geweest zijn of door de docent niet behandeld zijn.

Kennis en vaardigheden

Hoe ligt de verhouding tussen de toetsing van leervaardigheden (GS/K/3) en kennis (GS/K/4 en GS/K/7) in deze pilots?

Er zijn in de pilots vragen opgenomen die voornamelijk een beroep doen op

- 5 Lees de drie teksten die hieronder staan én bekijk de drie afbeeldingen op de volgende bladzijde.

De teksten en afbeeldingen gaan over Nederlands-Indië rond 1900.

Zoek bij elke tekst de bijpassende afbeelding.

tekst 1:

In groepen trokken de vermoeide mensen voorbij.
Donkerbruin, bijna zwart waren hun lijven.
Elke dag zwoegden ze tien uur in de brandende zon.

tekst 2:

Onder de Soendanese jongens, die de karbouwen hoedden, was ook Roeki.
Hij zat, net als de anderen, op de brede karbouwenrug.
Zijn donkere geheimzinnige ogen droomden in de zonnige dag.
Hij was bijna naakt en droeg alleen een kort broekje.

tekst 3:

Voor het assistentenhuis wachtten de koelies op de uitbetaling.
'Als je geroepen wordt, moet je opstaan en 'saja' zeggen en dan ga je naar het tafeltje', fluisterde de vrouw naast haar.
De assistent telde het geld uit.

kennis, vragen die voornamelijk leervaardigheden toetsen en vragen die zowel kennis als leervaardigheden aan de orde stellen. Bij alle vragen spelen basisvaardigheden (GS/K/2) vanzelfsprekend een belangrijke rol.

In de eerste pilot lag de nadruk iets meer op kennis: van de 39 vragen toetsen 18 vragen voornamelijk kennis, terwijl 10 vragen voornamelijk leervaardigheid toetsen en er 11 vragen zijn waarbij kennis en leervaardigheid een ongeveer even grote rol spelen. In de tweede pilot is er sprake van een praktisch gelijke verdeling: van de 35 vragen toetsen 13 vragen voornamelijk kennis, terwijl 11 vragen voornamelijk leervaardigheid toetsen en er 11 vragen zijn waarbij kennis en leervaardigheid een ongeveer even grote rol spelen.

In beide pilots komen ook vragen voor die alleen basisvaardigheden toetsen.

Het is duidelijk dat de leervaardigheden (GS/K/3) in de pilotexamens een belangrijke rol spelen, in de toekomstige BB-examens zal dat zo blijven.

Uit de pilots blijkt dat de leerlingen vragen, die leervaardigheden toetsen, over het algemeen goed maken. Een voorbeeld daarvan is vraag 5 uit de tweede pilot. Deze vraag wordt door meer dan 90 procent van de groep goed beantwoord. (In vaktermen spreekt men dan van een hoge p-waarde.)²

afbeelding a

afbeelding b

afbeelding c

Zie afbeelding 17 voor het beantwoorden van vraag 24.

afbeelding 17

Deze foto is genomen in een arbeidersbuurt omstreeks 1900.

- 2p **24** Geef twee voorbeelden waaraan je kunt zien dat de woningen van slechte kwaliteit waren.

Basisvaardigheden of leervaardigheden?

In het examen moeten basisvaardigheden en leervaardigheden getoetst worden. Kan een leerling vragen verwachten die alleen basisvaardigheden toetsen? Of bevatten vragen ook altijd een element leervaardigheid?

In de eerste pilot zitten vijf vragen die alleen basisvaardigheden toetsen en dat mag ook. Dit behoort immers tot de eindtermen van het lesprogramma, te weten GS/K/2 Basisvaardigheden. Een voorbeeld van een vraag die alleen basisvaardigheden toetst is vraag 24 uit de eerste pilot. De leerling moet informatie uit een bron op zijn waarde kunnen schatten.

Leerlingen die niets van het specifieke examenonderwerp afweten, kunnen de vraag beantwoorden mits ze over bepaalde basisvaardigheden beschikken. De zin: 'Deze foto is genomen in een arbeidersbuurt omstreeks 1900', geeft de vraag een historisch accent maar kan ook worden weggelaten. De leerling kan de vraag dan nog even goed beantwoorden.

Een voorbeeld van het toetsen van een leervaardigheid is vraag 20 uit de eerste pilot. Deze leervaardigheid is in GS/K/3, vierde gedachtestreepje, omschreven als: '*een eigen standpunt over historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen weergeven en toelichten*'.³

De vragen in de pilots die alleen basisvaardigheden toetsen werden door meer dan 80% van de leerlingen goed beantwoord. Vragen die basisvaardigheden toetsen zullen ook in de toekomstige BB-examens terug komen, maar de nadruk zal liggen op leervaardigheden.

Open, voorgestructureerde of gesloten vragen?

Het is zinvol om eerst naar het verschil tussen open, voorgestructureerde en gesloten vragen te kijken volgens de indeling van Cito en Cevo.

Een voorbeeld: een vraag waarbij de leerling op het antwoordblad A, B of C moet aankruisen wordt een gesloten vraag genoemd, want dit is een meerkeuzevraag. Een vraag waarbij de leerling op het antwoordblad A, B of C moet invullen op een stippellijntje, een matchingvraag of een tweekeuzevraag, worden voorgestructureerde vragen genoemd. Een open vraag is een vraag

- 2p **20** Er zijn Nederlanders die trots zijn op de prestaties van Nederland in Indonesië. Maar er zijn ook Nederlanders die zich schamen voor de Nederlandse kolonisatie van Indonesië. Vind je dat jij als Nederlander trots mag zijn of dat jij je moet schamen voor het Nederlandse optreden in Indonesië? Leg uit waarom.

- 1p **27** Kijk voor de volgende twee vragen naar de afbeelding die hieronder staat. Met de hand boven water wordt/worden bedoeld ... (*de werklozen / de regering*)...

De regering en de werkloosheid.

minister-president Colijn

waarbij de leerling zelf een antwoord moet formuleren.

Bij de proefexamens in de BB-pilot is ongeveer een kwart tot een derde van de vragen gesloten, de meeste vragen zijn voorgestructureerde vragen. In de tweede pilot zijn er maar twee open vragen van de vijfendertig.

In de toekomstige BB-examens zullen open vragen blijven voorkomen, omdat in de kern delen van het examenprogramma van de leerling gevraagd wordt een eigen standpunt te formuleren over onderdelen van de examenonderwerpen. Het formuleren en beargumenteren van een eigen standpunt op basis van kennis is in onze cultuur van groot belang. Dat dit ook terug te vinden is in het BB-examenprogramma onderstreept de waarde van het vak geschiedenis in de BB-leerweg.

Vanaf 2004 zal de nadruk in de examens sterk, dat wil zeggen voor minstens 75%, komen te liggen op gesloten en voorgestructureerde vragen. De examenmakers kiezen hiervoor omdat ze voorgestructureerde vragen zien als de beste manier om vaardigheden en herkenning te toetsen op BB-niveau.

De normering

Cevo en Cito hebben bij alle proefexamens als norm gehanteerd dat een gedeelte van de vragen door 80% van de leerlingen goed beantwoord moet worden. De examenmakers willen een aantal van die vragen gespreid door het examen hebben, zodat de leerling niet ontmoedigd wordt. Ze doen dit soort vragen er ook in om te voorkomen dat de korte spanningsboog de leerling te sterk parten zal gaan spelen. We hebben gekeken hoeveel procent van de vragen de 80%-score heeft gehaald.

Bij de eerste pilot is door de leerlingen 28% van de vragen boven de 80% gescoord. Maar als je de onderzoeksgroep splitst naar niveau blijkt dat leerlingen op vmbo-BB/KB niveau net geen 20% scoren. Deze groep zal waarschijnlijk hoger gaan scoren als ze voorbereid zijn op het eindexamen, omdat vier van de vijf slechtst gescoorde vragen van de eerste pilot kennisvragen zijn. Een voorbeeld van een vraag die erg goed scoort en dus zeer geschikt is als vraag aan het begin of het einde van een centraal schriftelijk examen is vraag 27 uit de tweede pilot.

1p

25

Paus Leo de 13e hield zich in 1891 bezig met de problemen van de arbeiders. Hij schreef een brief die in de katholieke kerken werd voorgelezen. In de brief stond onder andere: "De arbeider heeft recht op 'de vruchten van zijn arbeid'."

Wat bedoelde de paus hier mee?

- A De arbeiders moesten een betere beloning krijgen.
- B De arbeiders moesten eten als loon krijgen.
- C De arbeiders moesten leren lezen.
- D De arbeiders moesten meer fruit eten.

Taal

In de pilots wordt veel aandacht aan taal besteed. De vragen zijn zo geformuleerd dat het taalgebruik vrijwel geen belemmering voor het beantwoorden vormt. Ook bronnen worden aangepast als ze een taalprobleem veroorzaken. Zo zouden veel docenten bij vraag 25 het waarschijnlijk hebben over Leo de 13de, en niet over Leo XIII. De kans bestaat dat leerlingen van vmbo-BB de Romeinse cijfers niet snappen en daardoor de vraag niet kunnen beantwoorden of in verwarring raken.

In het commentaar van de leerlingen op de eerste pilot viel op dat ze geen moeite hadden met het taalgebruik. Zelfs een paar leerlingen die zichzelf omschreven als dyslectisch, schreven als commentaar op dat ze geen moeite hadden met de taal in het proefexamen. Alleen bij vraag 25 uit de eerste pilot ging het fout. De vmbo-groep op BB/KB-niveau scoort op deze vraag dan ook een stuk lager dan de rest van de onderzoeksgroep. Uit de resultaten blijkt dat veel van de leerlingen op BB/KB-niveau de uitdrukking 'ergens de vruchten van plukken' niet kennen.

Tot slot

Om enigszins een beeld te krijgen van het niveau en de haalbaarheid van het BB-examen zijn er twee pilots afgenomen. We merkten al op dat de resultaten van de pilots van beperkte waarde zijn, ze zijn indicatief en niet representatief, omdat ze niet bij de doelgroep konden worden afgenomen en ook niet op een manier die aan het examen doet denken.

We hebben gezien dat een behoorlijk aantal vragen in de pilots niet letterlijk gedekt wordt door de globaal geformuleerde eindtermen. Dit zorgt voor een spanningsveld tussen wat de leerling leert en wat op het eindexamen getoetst wordt.

Verder hebben we geconstateerd dat zowel kennis als vaardigheden een belangrijke rol spelen in de pilots.

In het eindexamen van 2003 zal de nadruk liggen op voorgestructureerde en gesloten vragen. Dit examen zal zeer weinig vragen bevatten waarbij de leerling zelf een antwoord moet formuleren. In de eindtermen staat immers herkennen centraal en niet beschrijven of interpreteren.

Er is in de pilots, zoals bij een echt examen, veel aandacht besteed aan formulering en lay-out. De leerlingen die commentaar gaven op de proeftoetsen spraken over het algemeen hun waardering uit over lay-out en taalgebruik. Een aantal leerlingen gaf als commentaar dat ze het weer leuk vonden om met geschiedenis bezig te zijn.

Met dank aan: Huub Kurstjens (Citogroep) en Theo van Zon (SLO), alle leraren die de moeite hebben genomen om de proefexamens af te nemen en alle leerlingen die er hun best op gedaan hebben.

Noten

- 1 De Cevo is opdrachtgever en verantwoordelijk voor het eindproduct. De Citogroep construeert de vragen en maakt daarbij gebruik van docenten uit het veld, de zgn. veldlegitimatie.
- 2 P-waarde, een getal tussen de 0 en de 1, = gemiddelde score gedeeld door de maximale score, hoe hoger de p-waarde hoe beter de vraag is gemaakt.
- 3 Deze leervaardigheid is ook terug te vinden in GS/K/4 laatste punt: 'voor- en nadelen van de Nederlandse kolonisatie voor de ontwikkeling van Indonesië herkennen en daarover een eigen standpunt weergeven en toelichten.' ■

De proefexamens zijn te zien op de gezamenlijke SLO/Cito-site:
www.vmbo-examengids.nl

('toetsing en examinering' aanklikken, selecteer 'geschiedenis en staatsinrichting', klik 'verder' aan, klik 'GS Voorbeeldexamen' aan).